KULTÚRA SLOVA

Časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

REDAKČNÁ RADA

Klára Buzássyová, Adriana Ferenčíková, Ján Findra, Gejza Horák, Ján Horecký, Ján Kačala, František Kočiš, Ivan Masár, Mária Pisárčiková, Matej Považaj, Anna Rýzková, Ján Sabol, Pavol Žigo

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Nálepkova 26

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 24 — ČÍSLO 8

OBSAH

Stanovisko Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV 257
HORECKÝ, J.: Jazyková politika v r. 1948—1988 259
Z listov komisii pre nápravu krívd pri Jazyôovednom ústave Ľ. Štúra SAV 266
MASÁR, I.: Jednoslovné termíny a univerbizácia v odbornej terminológii 269
DORULA, J.: Poznámky k jazykovednej slavistike po roku 1945 274

Rozličnosti

Etika — morálka — mravnosť. J. Horecký 277
Múr — genitív singuláru iba *múru?* J. Kačala 278
Aj v dennej tlači je interpunkcia dôležitá. R. Šiška . . . 280

Správy a posudky

Zborník o dynamických tendenciách v jazykovej komunikácii. M. Pisárčiková . . 282

Spytovali ste sa

Bankomat. J. Horecký . . . 285
O slove *kvórum*. I. Hrubaničová 286

Napísali ste nám

O výrazoch zimbabwiansky a ostatný. I. Rumánek — F. Kočiš 287

KULTÚRA SLOVA - ROČNÍK 24 - ČÍSLO 8

Stanovisko Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV *

Pracovníci Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV pociťujú potrebu verejne zaujať stanovisko k predchádzajúcim desaťročiam v jazykovede, a to z hľadiska zásadných politických zmien, ktoré od 17. novembra 1989 všetci intenzívne prežívame. Pre doterajší spôsob byrokratického politického riadenia vedy bolo charakteristické neodborné spájanie vedeckovýskumnej činnosti (osobitne na spoločenskovedných pracoviskách SAV) so stranícko-politickou prácou a s tým spojené necitlivé zasahovanie do vnútorného organizmu vedy. Pracovníci Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV sa nielen stavajú za dôslednú demokratizáciu všetkých úrovní nášho života a za odmietnutie uvedenej praxe, ale sa aj úprimne svojou prácou usilujú prispieť k tomu, aby vedecká tvorivá činnosť zaujala v našej spoločnosti to miesto, ktoré jej so zreteľom na jej celospoločenský význam oprávnene patrí.

Ako osobitne škodlivé sa doterajšie politické riadenie vedy prejavilo vo vedných disciplínach skúmajúcich najvlastnejšie atribúty nášho národa, ako sú jazyk, národné dejiny, literatúra a ostatné druhy umenia, ako aj materiálna a duchovná kultúra vôbec. V oblasti teórie národného a spisovného jazyka a jazykovej kultúry sa táto deformácia ukázala veľmi zreteľne na konferencii o marxistickej jazykovede v Libliciach r. 1960, v ktorej záveroch sa postulovalo jednostranné zbližovanie češtiny a slovenčiny, čo v praxi značilo vlastne približovanie sa slovenčiny k češtine. Takýto postup v jazykovej politike síce slovenskí jazykovedci v druhej polovici 60. rokov odmietli, ale jeho recidívy pretrvali aj v ďalších desaťročiach.

---

*Stanovisko Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV pripravili pracovníci ústavu začiatkom januára 1990 a ponúkli ho na uverejnenie v periodickej tlači.

Odsudzujeme prax, ktorú presadzoval bývalý tajomník ÚV KSS, že sa o problematike česko-slovenských jazykových kontaktov, ktoré tvoria živú súčasť našej súčasnej jazykovej situácie, nesmelo v oznamovacích prostriedkoch hovoriť. Predchádzajúca politika vedy nežičila ani porovnávaciemu česko-slovenskému výskumu, ktorý dodnes nie je ani na jazykovedných pracoviskách SAV a ČSAV, ani na vysokých školách v SR a ČR dostačujúco kapacitne zabezpečený, hoci ide o legitimnú a v českej a slovenskej vede mimoriadne dôležitú a pre ňu špecifickú súčasť slavistiky.

Práve pre spoločenskú a politickú nástojčivosť týchto neriešených a nevyriešených problémov, ktoré sa po dlhé roky premietali a dodnes sa negatívne premietajú aj do etnopsychologických vzťahov medzi našimi národmi a národnosťami, majú jazykovedci čo povedať aj do dnes opäť takej pálčivej národnostnej problematiky, ako aj do dialógov o otázke, či táto problematika patrí do kompetencie federálnej vlády alebo iba do kompetencie národných vlád SR a ČR. Popri česko-slovenských vzťahoch pokladáme teda za aktuálne skúmať aj jazykové kontakty slovenčiny a maďarčiny, slovenčiny a ukrajinčiny a pod.

V minulých rokoch sa aj v jazykovednej práci vyskytovali priestupky proti vedeckej etika. Tým sa poškodzovala prestíž českej a slovenskej vedy aj v medzinárodných súvislostiach. Jazykovedci boli nútení pracovné výsledky niektorých svojich kolegov, ktorí boli politicky postihnutí alebo museli dokonca emigrovať, vo vlastnej vedeckovýskumnej činnosti obchádzať a ich mená sa nesmeli citovať. Treba vysloviť poľutovanie nad tým, že v posledných dvadsiatich rokoch sa nemohli citovať najmä vedecké práce dnes už mŕtveho profesora dr. Alexandra V. Isačenka, ktorý sa svojimi konfrontačnými štúdiami a slovníkovými dielami významne zaslúžil o uvedenie slovenčiny do medzinárodných súvislostí a o rozširovanie jej poznania v odborných zahraničných kruhoch. Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV sa rovnako verejne ospravedlňuje profesorovi dr. Ľubomírovi Ďurovičovi, ktorého práce nebolo dovolené na Slovensku po r. 1969 spomínať, a žiada príslušné orgány, aby sa pričinili o úplnú vedeckú aj občiansku rehabilitáciu prof. Ľ. Ďuroviča.

Viacerí naši spolupracovníci boli postihnutí aj tým, že nemohli svoje pracovné výsledky publikovať doma alebo v zahraničí, boli vylúčení z riadiacich vedeckých orgánov domácich aj medzinárodných, z redakcií, nesmeli vykonávať vedúce funkcie, prednášať na vysokej škole a pod. V rozličnej miere sa tieto politicky motivované zábrany týkajú jazykovedcov doc. dr. V. Blanára, doc. dr. F. Buffu, dr. J. Doruľu, doc. J. Holého, dr. G. Horáka, člena korešpondenta J. Ružičku, doc. Ľ. Šmelíka, M. Urbančoka a iných.

Sme rozhodnutí ešte viac ako doteraz svojimi pracovnými výsledkami v okruhu slovenského jazyka prispievať nielen k jeho čoraz hlbšiemu vedeckému poznaniu, k poznaniu jeho fungovania v rôznych situáciách a v komunikačných sférach, ale aj k rozširovaniu poznatkov o ňom medzi širokými vrstvami jeho

používateľov tak, aby sme toto dedičstvo doterajších generácií Slovákov všetci mohli čestne odovzdať aj novým pokoleniam a aby naďalej rástla i jeho znalosť vo svete tak v odbornej, ako aj širšej verejnosti. Hlboké vedecké štúdium slovenčiny (aj na pozadí príbuzných i nepríbuzných jazykov) ako centrálneho jazyka aj ako moderného a dynamického nástroja dorozumievania a zároveň ako nenahraditeľnej národnej hodnoty pokladáme za svoju prvoradú vedeckú, ale aj občiansku povinnosť.

Jazyková politika v r. 1948-1988

JÁN HORECKÝ

Na konferencii o jazykovej politike a jazykovej kultúre r. 1985 (Horecký, 1986) som sa pokúsil vymedziť rozdiel medzi jazykovou a jazykovednou politikou v tom zmysle, že cieľom jazykovej politiky je aplikovať všeobecné politické princípy danej spoločnosti do preskriptívnej lingvistiky (pričom tieto princípy aplikujú politickí činitelia, nie jazykovedci), kým jazykovedná politika je činnosť jazykovedcov pri vykonávaní úloh daných jazykovou politikou a pri usmerňovaní spisovného jazyka podľa intencií politických činiteľov.

Prirodzene, hranice medzi jazykovou a jazykovednou politikou nie sú ostré, preto sa ani na uvedenej konferencii nedosiahla zhoda. Do ovplyvňovania môžu zasahovať aj jazykovedci ovplyvnení politikmi, ako aj jazykovedci príslušníci iného národa (v našej situácii konkrétne českí jazykovedci) a napokon aj výkonní politici. Z obdobia od r. 1945 možno na to uviesť viac príkladov.

V oblasti jazykovej kultúry na Slovensku sa hneď po r. 1948 začali črtať dve protikladné tendencie: na jednej strane úsilie vypracovať hodnotiace kritériá vychádzajúce z domácej tradície, na druhej strane tendencia prísne kritizovať túto domácu tradíciu, merať ju nedomácimi (v našej situácii českými) kritériami a vnášať pritom predovšetkým politické kritériá.

Už r. 1950 Š. Peciar (Peciar, 1950), opierajúc sa o nastupujúce ideologické kritériá, alebo skôr o panujúcu ideologickú frazeológiu, začal uplatňovať tézu, že „spisovný jazyk je vždy produktom vládnucej triedy a že hlavnou ideológiou buržoáznej spoločnosti je vyhranený nacionalizmus". Úsilie o „národnú čistotu" označil za nacionalistický purizmus a teóriu H. Bartka priamo za šovinistickú. Na druhej strane však ukázal, že slovenský jazykový purizmus bol aj obrannou reakciou na český nátlak a že v slovenskej situácii má zásluhu o určitú stabilizáciu spisovnej normy. Sám bol veľmi pedantným a prísnym apretorom a jazykovým redaktorom.

Od tohto článku sa začína problém purizmu spájať aj so vzťahom slovenčiny a češtiny, lebo Peciar vyhlasuje slovenský purizmus za krížovú výpravu proti čechizmom.

O. Pavlík to vyslovene formuloval na aktíve o pravopise r. 1953, keď jazykový purizmus označil za „dieťa protičeského, ľudáckeho separatistického nacionalizmu, prejav bezuzdného ľudáckeho klerikalizmu, za konzervativizmus a za snahu zastaviť vývin, obnoviť temné sily stredoveku".

Je zaujímavé, že českí jazykovedci zúčastnení na spomenutom aktíve o pravopise (F. Trávníček, B. Havránek a J. Bělič) sa ani náznakom nedotkli otázok purizmu: obmedzili sa na úvahy a poznámky o konkrétnych navrhovaných úpravách, prirodzene, aj v porovnaní s češtinou.

Otvorený zámer zbližovať češtinu a slovenčinu, resp. približovať slovenčinu k češtine sa prejavil na konferencii o marxistickej jazykovede r. 1960 v Libliciach. (Zámer bol už aj v tom, že J. Horecký dostal odkaz, že na konferencii nemôže predniesť referát o najpálčivejšej otázke vzťahu českej a slovenskej terminológie, ale že musí byť na nej prítomný.)

J. Bělič (1962) označil na tejto konferencii purizmus (prirodzene, slovenský) za šovinistickú obmedzenosť a za prejav buržoázneho nacionalizmu, upozornil na nedôslednosti pri kodifikovaní niektorých slov (napr. zavrhuje sa *dopis*, ale schvaľuje sa *dopisovateľ*), poukázal na podvratnú činnosť J. Horeckého (ktorý obhajuje *točovku* proti *sústruhu*) a A. Habovštiaka (ktorý pokladá *rascu* za slovenskejšie slovo než *kmín*). Forsíroval zásadu, aby najmä nové odborné výrazy boli v češtine i slovenčine v maximálnej miere v zásade totožné, a stavia sa za uvážlivé zámerné zbližovanie oboch jazykov. O aký smer zbližovania mu išlo, možno ilustrovať poznámkou v súkromných rozhovoroch o organizácii terminologickej práce, že Slováci ako malý národ by nemali trvať na svojej terminológii, zrejme s podtextom, že Česi sú veľký národ.

Š. Peciar (1962) znova objasňoval zvyšky purizmu a nepotrebný obranný postoj Slovákov. Zdôrazňoval potrebu jednotnej československej terminológie a postavil sa za zbližovanie a neskôr vytváranie podmienok na splývanie češtiny a slovenčiny.

V diskusii sa prejavili rozličné postoje. E. Pauliny napr. konštatoval, že dnes prevažujú zrejmé tendencie k zbližovaniu obidvoch jazykov (s. 424), E. Jóna žiadal pri nových termínoch zastávať stanovisko jednotnej českej a slovenskej terminológie (s. 427). J. Horecký však zdôraznil potrebu pri úvahách o slovenskej terminológii vychádzať z historického vývinu a dbať na systémové zaradenie termínu v odbore i v celej slovnej zásobe (s. 428). J. Kuchař poukázal na jestvujúce rozdiely v stave a normalizácii terminológie v Čechách a na Slovensku (s. 429). J. Ružička sa sústredil na otázky koordinácie jazykovednej terminológie; ukázal, že isté zbližovanie možno odhaliť aj v gramatickej stavbe (s. 437). L. Doležal navrhol podporovať česko-slovenskú

komunikáciu pri zachovaní svojbytnosti slovenčiny a odporúčal pri posudzovaní slovenčiny vylúčiť ako kritérium odlišnosť od češtiny (s. 432).

V závere diskusie B. Havránek zdôraznil, že kodifikácia a spisovný jazyk musia vychádzať z nich samých, z ich súčasnej normy aj z ich vývoja (s. 435). Upozornil, že v českej spoločnosti sa ešte prejavujú zvyšky dvojjediného chápania jazyka československého, ako aj názor o nadradenom postavení češtiny voči slovenčine, alebo sa aspoň niektoré fakty prechádzajú mlčaním. J. Bělič však znova zdôraznil, že treba vybojovať boj proti zvyškom purizmu na Slovensku a proti ignorovaniu zreteľa na slovenčinu v Čechách, ale že treba pomôcť vývoju v smere zbližovania oboch našich národov a ich jazykov (s. 435). Š. Peciar sa zhodol s J. Běličom v tom, že purizmus zanechal v našej práci isté rezíduá a že naša marxistická jazykoveda musí bojovať proti zastretým prejavom purizmu (s. 438).

Jedným z konkrétnych záverov liblickej konferencie bolo zrušenie časopisu *Slovenské odborné názvoslovie,* resp. jeho zmena na *Československý terminologický časopis,* ktorý sa stal orgánom mŕtvonarodenej ústrednej komisie pre terminológiu a začal publikovať aj české príspevky.

Ďalším záverom bolo odporúčanie usporiadať špeciálnu slovenskú konferenciu o vývinových tendenciách dnešnej spisovnej slovenčiny a o problematike jazykovej kultúry na Slovensku.

Na tejto konferencii Š. Peciar podrobnejšie rozviedol svoje názory na purizmus (Peciar, 1963). Poukázal najmä na tri tézy purizmu: požiadavka „historickej čistoty", zásada jazykovej svojskosti a teória ľubozvučnosti jazyka. Konštatoval, že tieto tézy nezodpovedajú dnešným teoretickým zásadám jazykovej kultúry, ktoré sú založené na funkčnom chápaní jazyka ako nástroja myslenia a dorozumievania.

Na upozornenie J. Horeckého, že v Európe temer niet jazyka, ktorý by nebol prešiel istým obdobím purizmu a že Peciar neuvádza analýzu skutočného stavu vo vtedajšej slovenčine, odpovedal dosť neurčito, že nevie, čím bolo motivované toto vystúpenie (s. 50).

Treba pripomenúť, že na príprave tejto konferencie sa zúčastnilo päť českých a päť slovenských jazykovedcov. Výsledky rokovania sú zhrnuté v rezolúcii *Perspektívy vývoja spisovnej slovenčiny* (Perspektívy, 1963), ktoré vypracoval Š. Peciar za spolupráce členov predsedníctva konferencie. Konštatuje sa tu stav na jednotlivých rovinách slovenského jazyka, ako aj to, že ustavičný priamy styk českého a slovenského jazyka vedie k ich vzájomnému ovplyvňovaniu. Za hlavné kritériá spisovnosti sa vyhlasuje zásada funkčnej oprávnenosti čiže úkonnosti a zásada ústrojnosti čiže zásada, že jazykový prostriedok nemá narúšať hláskoslovné, gramatické a slovotvorné zákonitosti spisovného jazyka v príslušnom štádiu jeho vývinu.

Treba konštatovať, že nielen referáty, ale aj diskusné príspevky na obidvoch spomenutých konferenciách boli poznačené voluntarizmom, prenášaným sem

z vtedajšej politickej situácie, ale aj ahistorizmom, keď sa žiadalo mladšiu spisovnú slovenčinu dotvárať podľa vzoru staršej spisovnej češtiny napr. pri kritike purizmu. Pomerne malá bola aktívna účasť slovenských jazykovedcov a na bratislavskej konferencii aj pozvaných účastníkov z kultúrnej oblasti.

Zato sa však títo pracovníci vehementne hlásili o slovo v diskusii, ktorú r. 1964 otvoril *Kultúrny život*. Diskusia sa začala tézou o jazyku starých materí a antitézou o nehatenom vývine slovenčiny. V závere diskusie (na besede v redakcii Kultúrnehho života) sa konštatovalo, že otázky jazyka sa vlastne stali ventilom na riešenie politických otázok, najmä postavenia slovenského národa v Česko-Slovensku po ústavnom okliešteni slovenských národných orgánov r. 1960. Z vecného hľadiska sa v diskusii venovalo veľa pozornosti hodnoteniu niektorých bohemizmov v *Slovníku slovenského jazyka* a hodnoteniu mnohých spracovaných slov ako zastaraných a ľudových.

Podrobné posúdenie Slovníka slovenského jazyka sa stalo témou osobitnej konferencie r. 1965, ktorou sa vlastne otvorila séria konferencií o spisovnej slovenčine a jej kultúre. Popri jazykovedcoch sa na nej zúčastnili aj viacerí kultúrni pracovníci (napr. Zora Jesenská, Ján Marták, Ján Ferenčík). V závere konferencie sa konštatovali isté chyby vo výbere slov a pri ich štylistickom hodnotení, pričom niektoré chyby sa hodnotili ako neúmyselné, ale iné ako zámerné, vyplývajúce z celkovej koncepcie slovníka a celkového chápania spisovnej slovenčiny. Ďalej sa konštatovalo, že v slovníku sa spisovná norma (predovšetkým lexikálna) posúva smerom k češtine.

Ďalšia v rade konferencií bola venovaná r. 1966 kultúre spisovnej slovenčiny. Jej výskedkom boli *Tézy o slovenčine,* široko publikované – s jasným zámerom – v *Kultúre slova,* v *Jazykovednom časopise* v nemčine, v Ružičkovej knihe *Spisovná slovenčina v Československu,* ba aj ako novoročenka Tatranu (Ružička, 1970).

Hlavné myšlienky téz, ktorých návrh vypracoval J. Ružička a ktoré boli zrevidované širokým kolektívom pracovníkov Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, možno zhrnúť takto: Slovenčina má úlohu štátneho jazyka, je to celonárodný komunikačný prostriedok a jej súčasná etapa sa začína štyridsiatymi rokmi. Najmä proti tejto téze sa zdôrazňovalo (Š. Peciar), že základným medzníkom je rok 1948. Je však zrejmé, že v dejinách nijakého jazyka sa základné zmeny nedejú skokmi, ale ich zárodky sa objavujú dlho pred postulovaným medzníkom.

Najväčší odpor oficiálnych kruhov však vyvolala šiesta téza o rozvoji slovenčiny podľa vlastných zákonitostí, v ktorej sa výslovne konštatovalo, že umelé a násilné zbližovanie slovenčiny a češtiny je mimojazyková tendencia, prejav buržoáznej ideológie a v socialistickej spoločnosti nemá oporu. Je pochopiteľné, že tieto tézy ostro odmietlo najmä ideologické oddelenie ÚV KSS, vidiac v nich ideovo i politicky neprijateľné platformy.

Rovnako ostrú odmietavú reakciu vyvolal aj návrh zákona o slovenčine,

ktorý jazykovedcom zhromaždeným na Devíne 22. 4. 1968 predložil J. Ružička. Návrh bol publikovaný v Kultúre slova, *2*, 1968, s. 225–228, v Pravde 8. 5. 1968 a napokon aj v Ružičkovej monografii (Ružička, 1970). Podľa zámerov J. Ružičku to mal byť deklaratívny zákon, formálne síce bez výslovných sankcií, ale predsa len ukladajúci isté povinnosti. V § 1 sa vyhlasovalo, že slovenčina je národná reč Slovákov, je jedným zo základných znakov slovenského národa a tvorí podstatnú časť slovenskej národnej kultúry. Najväčší odpor vyvolal § 2, v ktorom sa slovenčine rovnako ako češtine pripisuje úloha štátneho jazyka (argumentovalo sa najmä tým, že Lenin neuznával štátny jazyk) a vyžaduje sa záväzné používanie slovenčiny ako národného jazyka na všetkých úsekoch verejného života na Slovensku.

V § 3 sa konštatovalo, že za osudy a kultúrnu úroveň slovenčiny zodpovedá celá slovenská spoločnosť, a vyslovila sa požiadavka, že všetci Slováci majú podporovať rozvoj slovenčiny, brániť a uplatňovať jej práva, používať vo verejnosti, úradoch a školách spisovnú reč, dodržiavať pri tom jej pravidlá a starať sa o jej kultúru.

S nástupom normalizácie boli tieto vystúpenia a požiadavky odsunuté do úzadia. J. Ružička síce vo svojej monografii (Ružička, 1970) pri hodnotení posledného obdobia vývinu spisovnej slovenčiny naďalej pokladal za medzníky štyridsiate roky, publikoval *Tézy o slovenčine* a v poznámkach aj návrh zákona o slovenčine, ale druhé vydanie monografie už nevyšlo, lebo odmietol vynechať z neho *Tézy o slovenčine.*

Na celoštátnom seminári 17. 5. 1973 sa v úvodnom prejave G. Pavloviča konštatovalo, že jazykovedci nevypracovali vyhovujúcu teóriu spisovného jazyka, a nejazykovedec A. Dolejší (Dolejší, 1974) hovoril o neprijateľnej platforme vo vzťahu k zákonu o slovenčine. Š. Peciar (1974) kritizoval závery doterajších konferencií o slovenčine usporiadaných v Smoleniciach, odmietol *Tézy o slovenčine* i zákon o slovenčine. V záveroch zo seminára sa však výslovne nehovorí o jazykovej kultúre, len sa všeobecne konštatuje, že treba oživiť odborný záujem o otázky národného jazyka.

Pozornosť politikov však vyvolali úvahy o prídavných menách *brnenský* – *brniansky* a *dukelský* – *dukliansky,* v ktorých sa odporúčali systémové podoby s príponou *-iansky.* Vyvolali aj osobnú intervenciu vtedajšieho ideologického tajomníka Ľ. Pezlára v Jazykovednom ústave, ako aj príkaz redakciám denníkov používať len podoby *brnenský* a najmä *dukelský.* Dôsledkom týchto diskusií bol aj pokyn Ľ. Pezlára nespomínať v jazykovej poradni rozhlasu a v iných hromadných oznamovacích prostriedkoch češtinu s tým odôvodnením, že ak sa poukazuje na zhody, ale najmä rozdiely proti češtine, je to proti záverom KSČ o zbližovaní našich národov.

Sporné, resp. nedoriešené otázky jazykovej kultúry mala riešiť osobitná komisia pre jazykovú kultúru. Komisia vznikla z podnetu ideologickej komisie ÚV KSS a jej členmi boli z nejazykovedcov viacerí kultúrni pracovníci (J.

Barila, poslanec SNR, M. Marko, riaditeľ Čs. televízie, V. Mihálik, riaditeľ vyd. Slovenský spisovateľ, V. Turčány, pracovník Literárnovedného ústavu, V. Záborský, člen Divadla P. O. Hviezdoslava, V. Mináč, predseda Matice slovenskej). Z jazykovedcov členmi komisie boli P. Ondrus, Š. Ondruš, E. Pauliny, J. Ružička, Š. Peciar, J. Furdík, E. Sekaninová, V. Schwanzer, M. Soták, J. Horecký (predseda) a J. Kačala (tajomník). Komisia bola pričlenená k Vedeckému kolégiu SAV pre jazykovedu a vedu o literatúre a umení, formálne začala fungovať 1. 3. 1978. Úlohou komisie bolo podľa schváleného štatútu najmä toto: Komisia posudzuje stav a perspektívy rozvoja spisovnej slovenčiny, vyjadruje sa k základným teoretickým otázkam jazykovej kultúry a kodifikácie, ale najmä k základným normatívnym dielam týkajúcim sa pravopisu, výslovnosti, gramatickej stavby i slovnej zásoby spisovnej slovenčiny. Pravidelne posudzuje zameranie a úroveň časopisov *Kultúra slova* a *Slovenská reč*, ako aj rozhlasovej jazykovej poradne a ostatných jazykových rubrík v tlači.

Komisia sa však zišla len na dvoch pracovných zasadnutiach. Dňa 20. 3. 1978 prerokovala správu o činnosti pracovnej skupiny JÚLŠ SAV na posúdenie starších kodifikačných poučiek a informáciu o *Česko-slovenskom slovníku*, dňa 11. 3. 1979 správu o *Príručke slovenskej výslovnosti* a zhodnotenie časopisov *Slovenská reč* a *Kultúra slova*.

Začiatkom r. 1982 podal J. Horecký žiadosť o oslobodenie z funkcie predsedu a komisia sa už potom prestala schádzať, ba čoskoro upadla do zabudnutia (aj zo strany ideologickej komisie).

O otázkach jazykovej kultúry rokovali slovenskí jazykovedci aj na konferencii o teórii spisovného jazyka, ktorú usporiadala *Slovenská jazykovedná spoločnosť* začiatkom r. 1976. Ukázalo sa tu, že v teórii spisovného jazyka treba vychádzať zo širšieho základu a nezanedbávať rozdiel medzi celonárodným jazykom a spisovným jazykom (Horecký, 1979), ale zdôraznili sa aj všeobecné zásady pre kultivovanie jazyka (Kačala, 1979), najmä ohľad na tlak spoločnosti na jazyk, rešpektovanie systémového charakteru jazyka, upevňovanie jeho stability a dobré fungovanie jazyka ako systému. Na tejto konferencii sa nedosiahla zhoda vo všetkých otázkach, ale diskusia o nich (najmä o charaktere spisovného jazyka, napr. Horecký – Kočiš) už prebiehala a prebieha bez vonkajších zásahov.

Prehľad základných faktov o jazykovej politike v rokoch 1948–1988 podáva len základné informácie, miestami komentované osobnými skúsenosťami a postojmi autora. Je prirodzené, že k týmto otázkam sa bude treba čo najskôr vrátiť fundovanejším rozborom.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

LITERATÚRA

BĚLIČ, J.: Poměr mezi češtinou a slovenštinou v období socialismu. In: Problémy marxistické jazykovědy. Praha, Nakladatelství ČSAV 1962, s. 387–402.

DOLEJŠÍ, A.: Za tvůrčí rozvoj marxistické jazykovědy v Československu. In: O marxistickú jazykovedu v Československu. Red. J. Horecký. Bratislava, VEDA 1974, s. 110–115.

HORECKÝ, J.: Východiská k teórii spisovného jazyka. In: Z teórie spisovného jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, VEDA 1979, s. 13–22.

HORECKÝ, J.: Jazyková politika v socialistickej spoločnosti. In: Jazyková politika a jazyková kultúra. Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1986, s. 15–24.

KAČALA, J.: Výhľady na kultivovanie jazyka. In: Jazyková politika a jazyková kultúra. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1986, s. 161–169.

PAVLÍK, O.: Prejav akademika O. Pavlíka, predsedu SAV. Slovenská reč, *18*, 1952–53, s. 322–328.

PECIAR, Š.: Jazykový purizmus a apretorská prax. Slovenská reč, *15*, 1949–50, s. 257–273.

PECIAR, Š.: Niektoré problémy jazykovej kultúry v súčasnosti. In: Jazykovedné štúdie VII. Spisovný jazyk. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1963, s. 6–19.

PECIAR, Š.: O vzťahu spisovnej slovenčiny k spisovnej češtine. In: Problémy marxistické jazykovědy. Praha, Nakladatelství ČSAV 1962, s. 403–416.

Perspektívy vývoja spisovnej slovenčiny. In: Jazykovedné štúdie VII. Spisovný jazyk. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1963, s. 235–240.

Problémy marxistické jazykovědy. Red. J. Bělič, – L. Doležel, – Š. Peciar. Praha, Nakladatelství ČSAV 1982. 452 s.

RUŽIČKA, J.: Spisovná slovenčina v Československu. Bratislava. Vydavateľstvo SAV 1970. 254 s.

Ks

*Z listov komisii pre nápravu krívd pri Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV**

Vážená rehabilitačná komisia,

na Vaše písomné vyzvanie spomeniem niektoré skutočnosti, zážitky a pocity spojené s obdobím tzv. normalizácie.

Najťažšie a najťaživejšie boli prvé roky po politických previerkach v roku 1970. Stal som sa vyhláseným pravicovým úchylkárom, buržoáznym nacionalistom, individualistom. Pokusy o vlastnú obranu a obhajobu narážali na sebavedomé úškľabky a úplnú ignoráciu "zdravého straníckeho jadra", členov straníckeho výboru i ostatných straníkov a ich prisluhovačov. Na verejnú výzvu Š. Peciara, aby som odvolal svoje názory, som verejne vyhlásil, že nemám čo odvolať.

Tie roky boli kruté nielen pre hrubé obmedzovanie možností publikovania a pre zákaz účinkovania na vysokej škole (ani predložená habilitačná práca sa nemohla obhajovať), pre ustavičnú hrozbu straty zamestnania (pracovné zmluvy bývali len jednoročné), pre surové anonymy a pod., ale najmä pre pocit bezmocnosti voči páchanému bezpráviu, ktoré proti mne a mne podobným mohli celkom beztrestne prejavovať spoľahlivé politické kádre v postavení nadriadených i spolupracovníkov. Táto beztrestnosť a svojvôľa "kádrov" mala za následok aj nenapraviteľné škody vo vedeckom výskume a jeho organizácii. Pocit bezmocnosti a vyradenosti bol zo všetkého najstrašnejší. Nebolo možné sa s ním vnútorne zmieriť, ako to podlo a nemorálne, ako akúsi samozrejmosť, očakávali "politicky správne orientované" ústavné kádre, ktoré s tupou bezočivosťou vyžadovali priznanie si akejsi nikdy nespáchanej viny. Toto duchovné nepodrobovanie sa veľmi dráždilo "kádre", narúšalo ich nemorálny konformizmus, pravidlá hry, ktoré oni v záujme svojich judášskych grošov vedome prijali. V tomto záujme boli naše "kádre" schopné doslova všetkého. Aj poslušne, ochotne a iniciatívne slúžiť protinárodnej, protislovenskej pezlárovskej politike. Inde vo svete neuveriteľné, ale u nás žiaľbohu pravdivé. Nešťastný národ, ktorý má takúto "národnú" inteligenciu.

Neskoršie popúšťanie uzdy zlepšovalo publikačné možnosti natoľko, že v roku 1977 mohla vyjsť aj moja monografická práca. Pravda, stranícky

---

*V súvise s novými spoločensko-politickými podmienkami hľadáme odpovede aj na otázky, ako sa predchádzajúce normalizačné obdobie odrazilo vo vývine nášho odboru a v práci základného jazykovedného pracoviska. Tak ako v iných oblastiach nášho života začala aj v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV pracovať komisia na nápravu krívd. So súhlasom autorov prinášame dva listy pracovníkov Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, ktorými reagovali na výzvu komisie.

Redakcia

šéfovia vzali pod svoju účinnú monopolnú ochranu jej "erudovaného" straníckeho kritika.

Dnešné ponežnorevolučné časy zreteľne ukázali, že našim straníkom a ich prisluhovačom nikdy nešlo o ideologickú pravovernosť a jej obranu, ale vždy iba o výhodné osobné pozície a postavenie, ktoré si teraz za každú cenu mafisticky organizovane chcú naďalej udržať. Darí sa im to, ako to posledné a viaceré voľby zreteľne ukázali. Nehanbia a nezdráhajú sa hlásať názory, za ktoré nás ešte len pred chvíľou biľagovali a odstrkovali na živoriacu perifériu. Z nej sa bezmocne dívame na svoje staronové vedúce sily, na preporodených ideológov. My sme síce svoju tvár, svoje životné ideály, ľudské i vedecké presvedčenie predtým ani teraz nestratili (nedali sa o ne obrať), ale svetský osoh sa nám z toho nijaký nezjavuje. Ten zostáva naďalej tým, ktorí sa zjavne „zmenili", ktorí vedia niečo z toho, čomu sme my žili a žijeme, lepšie speňažiť. Zasa bez škrupúľ, hrabivo, podvodne, mafisticky.

Veľa sa zmenilo. Som rád. Avšak z ťažkej morálnej krízy, ktorá je tu ako hrozné dedičstvo a nešťastie, nevidím cestu. Príliš dlho a nezmyselne zlobne plánovito sa toto dedičstvo budovalo. Preto aj naprávanie musí byť a bude dlhé. Prispejem, ako budem môcť a vládať.

PhDr. Ján Doruľa, CSc.

Drahí priatelia,

bol som milo prekvapený ponukou rehabilitačnej komisie, aby som sa uchádzal – ak sa cítim ukrivdený – o rehabilitáciu. Hneď som reagoval tak, že na deväťdesiatdeväť percent to neurobím. Po krátkej úvahe však využívam to jedno percento na to, aby som predsa aspoň trochu poodhalil, čo ma dnes ťaží pri spomienke na prežité roky v ústave. Myslím si, že nezaškodí vypočuť si názor človeka, ktorý mal takmer dvadsať rokov možnosť nazerať priamo do hrncov v kuchyni slovenskej jazykovedy a ťažko znášal jej ponižujúce postavenie. Práca a celková atmosféra v ústave závisela od jednej jedinej osoby, ktorá po počiatočnom sľubnom rozbehu v šesťdesiatych rokoch dusila a umŕtvovala akúkoľvek iniciatívu a rozsievala nedôveru nielen medzi vlastnými pracovníkmi, ale aj medzi pracovníkmi iných inštitúcií. Často som v tých nepriaznivých rokoch hovorieval, že nieto na Slovensku jazykovedca, ktorý by nebol popľuvaný. Je pravda, že najväčší podiel na takejto situácii mala doba, ktorá menila ľudí s rozhľadom orla na prestrašených bojkov; aj tak sa však ani minimálne nevyužili možnosti, ktoré tu boli.

Spomínam si s úctou na nebohého prof. Oravca, ktorý musel odísť z ústavu, lebo už nebol schopný znášať despotickú moc a tyraniu. Spomínam

na prof. Štolca, ktorému znepríjemnili posledné roky života tým, že odkladali vydanie jeho životného diela o slovenských nárečiach. Dúfam, že toto dielo čoskoro obohatí náš knižný trh. Mám v živej pamäti nekonečné diskusie, ktoré viedol s ostatnými pracovníkmi oddelenia dejín slovenčiny dr. Doruľa o zásadných koncepčných otázkach historického slovníka. Nakoniec – keď bol prinútený z dôvodu sebazáchovy opustiť oddelenie – prijali sa skoro bez výnimky jeho názory. Neviem však, či sa to aspoň letmo spomenie v úvode slovníka. Vzdávam česť dr. Horákovi, ktorý sa po celý čas nezriekal a ani nezriekol svojich názorov v otázkach kultúry spisovného jazyka a nepodľahol cynickému indiferentizmu. Je mi ľúto prof. Jónu, ktorému bolo znemožnené širšie a hlbšie skúmať dejiny slovenskej jazykovedy. Podobne bolo zabránené dr. Laciokovi skúmať dejiny slavistiky na Slovensku. Z mimoústavných jazykovedcov stačí pripomenúť životné osudy profesora Nováka. Týmto a mnohým iným treba sa verejne ospravedlniť, nežijúcich rehabilitovať a žijúcim umožniť popri rehabilitácii naplno sa zapojiť do vedeckej práce.

Čo sa mňa týka, nestál som ani na spodnom šteblíku spoločenského postavenia, takže som nemal ani odkiaľ padnúť a poudierať sa. Bol som rád, že som mohol pracovať aj napriek mnohým príkoriam na diele, ktoré bolo blízke môjmu srdcu. Tešilo a teší ma stále, že som mal možnosť v tých rokoch spoznať a priateliť sa s viacerými vzácnymi ľuďmi. Mrzí ma iba to, že neboli celkom využité moje znalosti, ktoré som mal a ktoré som sa usiloval počas pôsobenia v ústave rozširovať. Sústavne som bol zaneprázdňovaný vedľajšími technickými administratívnymi prácami, čím mi bolo zabránené pomáhať systematicky tam, kde by bola bývala moja pomoc oveľa potrebnejšia a účinnejšia.

Želám celému kolektívu ústavu, aby sa v týchto historických chvíľach dokázal zjednotiť, aby pracoval na roli národa dedičnej v duchu svojich veľkých predchodcov, aby boli všetci ozajstnými slovenskými jazykovedcami, ktorých si bude vážiť celá slavistická aj svetová vedecká verejnosť práve pre ich prínos kvalitného slovakistického výskumu do svetového jazykovedného fondu.

V úcte a s milými spomienkami zostáva Váš

Vladimír Gregor

Ks

Jednoslovné termíny a univerbizácia v odbornej terminológii

IVAN MASÁR

1. Jeden z dynamických javov v okruhu odbornej terminológie predstavuje nahrádzanie dvojslovných alebo viacslovných termínov jednoslovnými termínmi. V terminológii treba korene tohto javu hľadať v často preferovanej požiadavke, že termín má byť krátky. Terminologická prax vychádza v ústrety tomuto všeobecne prijímanému terminologickému postulátu tým, že hľadá možnosti a spôsoby na tvorenie a ustaľovanie jednoslovných, teda krátkych termínov, ktorými nahrádza viacslovné termíny. Výsledkom nahrádzania môže byť buď úplné vylúčenie viacslovného termínu zo súboru oficiálnych pomenovacích prostriedkov, buď vznik synonymických dvojíc, prípadne aj celých reťazcov. Istý spôsob nahrádzania viacslovných termínov jednoslovnými sa pomenúva *univerbizácia* (z latinského *unum verbum* = jedno slovo; hoci sa tu núka domáci výraz *zjednoslovňovanie,* táto možnosť sa doteraz málo využíva a bez domácej paralely sa zväčša používa iba internacionalizmus *univerbizácia*).

2. Pravdaže, každý jednoslovný termín vytvárajúci v oficiálnej terminológii konkrétneho odboru synonymický pendant viacslovného termínu nie je univerbizovanou terminologickou jednotkou. V terminológii každého odboru sa nachádzajú oficiálne terminologické dvojice typu *viacslovný termín z domácich jazykových prostriedkov a jednoslovný termín prevzatý z iného jazyka,* spravidla internacionalizmus, napr.: *ložný priestor – kapacita, urovnanie stroja – horizontovanie, lodný výťah/lodné spúšťadlo – helling, posunovací navijak – spil, uzavretý ohreblový dopravník – redler, vodné lietadlo – hydroplán, prístavisko vrtuľníkov – heliport, pobrežná plavba – kabotáž, podzemná mestská rýchlodráha – metro, jednokoľajová železnica – monorail, filtrový dýchací prístroj – respirátor, semienkový hnedeľ – mineta* atď. Podtypom tohto typu sú dvojice *prístavný remorkér – buksér, obojživelný kontejner – amfíbia* a i., teda prípady, keď aj viacslovný termín obsahuje prevzatý jazykový prostriedok. V týchto prípadoch nejde o univerbizáciu, ale o substitúciu viacslovného domáceho alebo zmiešaného termínu prevzatým termínom.

Ako univerbizované terminologické jednotky sa nehodnotia ani druhé členy dvojíc *cestný podvalník – podvalník, pálená magnézia – magnézia, medený kamienok – kamienok, kúzelný prútik – prútik atď.* Tu jednoducho ide o vynechanie atributívneho prvku termínu bežné pri niektorých termínoch v terminologických slovníkoch, ale najmä v odborných textoch a kontextoch, ktoré sa nazýva *simplifikácia.* Osobitným druhom simplifikácie sú jednoslovné termíny majúce so svojimi viacslovnými náprotivkami spoločný motív pomenovania vychádzajúci z niektorej vlastnosti alebo funkcie denotátu, pričom

to spoločné je vyjadrené rozličnými jazykovými prostriedkami. Napríklad spoločná motivácia dvojice termínov *výmenná stojka – provizórka* vychádza z vlastnosti dočasnosti (porov. definíciu *pomocná stojka, ktorá dočasne podopiera strop alebo časť výstuže; po zabudovaní definitívnej výstuže sa odstráni)*, v dvojici *koľajová dráha – železnica* je motivačným spojivom viazanosť na koľajnice a železničnú sieť, v dvojici *koľajový pluh – odhrnovač* je to zasa schopnosť premiestňovať materiál (sneh, piesok, štrk, uhlie) ap.

Za univerbizované nemožno pokladať ani mnohé jednoslovné názvy používané v názvosloví organickej chémie, kde je z praktického komunikačného hľadiska veľmi často nevyhnutná dichotómia *triviálny názov* (ten je spravidla jednoslovný) – *systémový názov,* ktorý je mnohoslovný a navyše zložito štruktúrovaný (porov. napr. triviálne názvy *aldosterón, niacín* a ich systémové náprotivky *18,11-poloacetál-11β; 21-dihydroxy-3; 20-dioxo-4-pregnen-18-ál; kyselina 3-pyridínkarboxylová).*

3. V predchádzajúcich odsekoch sme si krátkou charakteristikou a klasifikáciou niektorých jednoslovných termínov priblížili univerbizáciu vyčlenením jednoslovných terminologických jednotiek, ktoré pod pojem *univerbizácia* nespadajú, t. j. pojem *univerbizácia* sme vymedzili per negationem. Takýto postup oprávnene vyvoláva otázku, čo je v terminológii univerbizácia, čo sú univerbizované terminologické jednotky.

Univerbizácia je tvorenie jednoslovných termínov na pozadí dvojslovných alebo viacslovných termínov. Z tohto vymedzenia sa dá priamo dedukovať aj charakteristika univerbizovanej terminologickej jednotky. Výrazom *na pozadí* treba rozumieť to, že v univerbizovanej jednotke sa ako odvodzovací základ uplatňuje vhodné plnovýznamové slovo viacslovného termínu. Treba však pripomenúť, že univerbizácia sa pokladá aj za špecifický spôsob tvorenia nových pomenovaní vôbec (teda nielen v oblasti terminológie) typický pre hovorený jazyk (porov. Sochová, 1966, s. 82) a o univerbizovaných jednotkách sa hovorí, že „vznikajú predovšetkým v bežnom hovorenom jazyku, ktorý charakterizuje výrazná tendencia používať jednoslovné pomenovania" (Horecký – Buzássyová – Bosák a kol., 1989, s. 229). Univerbizácia je popri terminologizácii a determinologizácii jeden z hlavných dynamických procesov prebiehajúcich v slovnej zásobe.

Je známe, že v slovenčine sú viacslovné termíny štruktúrované tak, že potrebné atribúty zachytávajúce vybrané príznaky sa umiestňujú pred určované substantívum *(dopravník – pásový dopravník, pastorok – voľnobežný pastorok – päťstupňový voľnobežný pastorok)* alebo zaň *(päta kornidla, päta ťažného háka).* V prvom prípade máme do činenia s ľavostrannou, v druhom s pravostrannou linearizáciou. Prirodzene, že jestvujú aj termíny s obojstrannou linearizáciou *(nakladač – pásový nakladač s prihňacími závitovkami).* Odvodzovacím základom termínu vzniknutého univerbizáciou

sa môže stať slovo (príznak) z ľavej strany (to sa stáva častejšie) alebo z pravej strany.

3.1. Medzi najrozšírenejšie a najčastejšie spôsoby univerbizácie sa v slovenčine zaraďuje odvodzovanie (derivácia), pri ktorom sa slovo v atribúte stáva základom na utvorenie univerbizovanej jednotky. Nejde tu však len o prípady typu *tlačová porada – tlačovka*, resp. *zasadacia miestnosť – zasadačka*, často uvádzané v popularizačných prácach ako štandardné modely univerbizácie. Na tvorenie univerbizovaných terminologických jednotiek sa prakticky využíva väčšina slovotvorných prostriedkov a univerbizácia sa môže uplatniť pri najrozmanitejších druhoch pomenovaní. Vyskytuje sa pri názvoch materiálov *(zrkadlové surové železo – zrkadlovina, jalová hornina – jalovina, tesniace prostriedky – tesnivo)*, pri názvoch rozličných strojov, nástrojov a pomôcok *(rezací stroj – rezačka, rozdružovací stroj – rozdružovač, zástrčný kolíček – zástrčka, odparovacia misa – odparka, priberací vrták – priberák, ukladacia debna – ukladačka)*, ďalej pri názvoch najrozmanitejších dopravných prostriedkov a ťažných strojov *(valníkový automobil – valník, striasadlový dopravník – striasadlo, ťažný automobil – ťahač*, tu analogicky aj *ťažný vozík – ťahač, lanová dráha – lanovka, ozubená/ozubnicová železnica – zubačka, vyklápací vozeň – výklopník)*. Univerbizácia preniká do terminológie počítačových programov *(kompilujúci/kompilačný program – kompilátor)*, do genetickej terminológie *(modifikačný faktor – modifikátor)*, stretáme ju v názvoch procesov a výsledkov procesov *(úrokový počet – úrokovanie, ložná operácia – loženie, surjektívne zobrazovanie – surjekcia, injektívne zobrazenie – injekcia)*, pri názvoch miesta *(kuplovacia pec – kuplovňa, vyhrievací priestor – výhrevňa, odpočinková povala – odpočívadlo)*, pri názvoch priestorových vzťahov *(južný smerník – južník;* porov. definíciu *uhlová odľahlosť určitého smeru od južného smeru...)*, pri názvoch športových pomôcok ap. *(bežecké lyže – bežky, zjazdové lyže – zjazdovky, zjazdová trať – zjazdovka, rohové pole – roh* [v šachu]) a v mnohých iných prípadoch a terminológiách (porov. *nosová samohláska – nosovka, prevodová skriňa – prevodovka* atď.).

Okrem zhodného prívlastku, ktorý pravidelne stojí na ľavej strane určovaného substantíva, môže byť odvodzovacím základom univerbizovanej jednotky aj nezhodný prívlastok, teda prvok z pravej strany viacslovného termínu. Niektoré terminológie poskytujú dosť príkladov aj na tento postup. Patrí medzi ne napr. banícka terminológia, v ktorej sú viaceré jednoslovné názvy činností utvorené z nezhodného prívlastku (*dobývanie chodbicami – chodbicovanie, dobývanie v laviciach – lavicovanie, dobývanie klinom – klinovanie* a i.). V terminológii rozličných procesov sú pomerne časté prípady univerbizácie typu *vyklepávanie repíkov – odrepíkovanie, odstraňovanie kôry – odkôrňovanie*, pri pomenúvaní činností typu *povolenie brzdy – odbrzdenie, spomalenie rýchlosti – odrýchlenie* atď.

3.2. Prirodzene, že popri derivácii ako najvyužívanejšom spôsobe tvorenia univerbizovaných termínov jestvujú aj ďalšie spôsoby. Vo viacerých terminológiách je to napr. *substantivizácia*, o ktorej sa v súvislosti s bežnou slovnou zásobou konštatuje, že „pomerne málo slov sa pri univerbizácii tvorí substantivizáciou" (Horecký – Buzássyová – Bosák a kol., 1989, s. 304). Vo viacerých terminológiách sú substantivizáciou utvorené názvy poplatkov. Veľa príkladov možno uviesť z dopravnej terminológie, kde značný počet termínov vznikol z opisného pomenovania *poplatok za x* majúcich význam „poplatok za to, čo pomenúva odvodzovací základ". Ide o názvy *batožinové, prepravné, dovozné, váhové, prekladné, pristavné, dezinfekčné, plachtovné, stojné, skladištné, nákladné, výkladné, prekladné* a i. V oficiálnej dopravnej terminológii tieto termíny často ani nemajú viacslovný náprotivok. Isteže univerbizácia nezasiahla všetky názvy poplatkov v oblasti dopravy. Hoci sa povedzme na pozadí viacslovného názvu *poplatok za pobyt vozňa* núkajú až dve univerbizované jednotky *(pobytné, vozňové)*, v oficiálnej terminológii sa uvádza len opisný termín. Univerbizovaný názov poplatku paralelne kodifikovaný s viacslovným názvom sme zistili v baníckom názvosloví *(merný poplatok – merné)*, kde sú substantivizáciou utvorené aj názvy materiálov (napr. *nadsitný materiál – nadsitné)*.

Nezriedka sa na univerbizáciu používa ako slovotvorný (odvodzovací) prostriedok paradigma. Ukazujú to termíny *vzpera, prípoj, sýp* a i. utvorené na pozadí termínov *vzperný výložník, prípojný spoj, sypný komín.*

V oblasti terminológie často stojí v službách univerbizácie aj tvorenie termínov skladaním (kompozíciou). Dokladá to staršia, resp. zastaraná vrstva zloženín typu *parolod'* (na pozadí dvojslovného termínu *parná lod'* sa v súčasnosti používa názov *parník* vzniknutý deriváciou), ďalej termíny *rýchlotlačič* (na pozadí opisného termínu *rýchlotlačiaci stroj na cestovné lístky), fototeodolit* (na pozadí termínu *fotogrametrický teodolit*), *tenzometer* (na pozadí termínu *tenzometrické váhy*) a ďalšie.

3.3. Aspoň krátku zmienku si vyžaduje univerbizácia založená na trópoch. Spomedzi nich ju umožňuje predovšetkým *synekdocha.* Uplatňuje sa pri pomenúvaní športových disciplín, napr. *vrh guľou – guľa, skok o žrdi – žrď* (c. d., s. 305). Je však potrebné upozorniť, že univerbizované jednotky *guľa, žrď* nie sú športové termíny atletických disciplín. Univerbizácia s využitím trópov je v oficiálnych terminológiách pomerne zriedkavá, hoci viacslovné termíny opreté o trópy sú celkom bežné. Ich rozboru a klasifikácii sa už v našej literatúre venovala primeraná pozornosť (pozri Oroszová, 1986, 1987).

4. Ako ukazuje východiskový terminologický materiál, hybnou silou univerbizácie v terminológii je jazyková ekonomika, teda rovnaká sila ako v bežnom hovorenom jazyku či v bežnej slovnej zásobe. Tvorenie univerbizovaných terminologických jednotiek priamo podnecuje požiadavka zavádzať do praxe krátke termíny, pričom sa postupuje tak, aby jednoslovný termín

mal parametre spisovnosti a bol neutrálny. Naproti tomu štylistická hodnota univerbizovaných jednotiek v bežnom jazyku je odstupňovaná od neutrálnych jednotiek cez hovorové až po nespisovné (porov. *debrecínska pečienka – debrecínska – debrecínka, maďarská saláma – uhorská saláma – uhorák, vodičský preukaz – vodičák, osobný rekord – osobák, dramaticky napínavý drastický príbeh – drasťák*). Pri vzniku univerbizovaných jednotiek v terminológii hrá významnú úlohu regulovanosť, v bežnom jazyku spontánnosť (preto často vznikajú aj jednotky utvorené bez postihnuteľných slovotvorných pravidiel). Univerbizácia v terminológii je presvedčivým dôkazom, že výsledok univerbizačných procesov naozaj nemožno spájať len s príznakovosťou (Horecký – Buzássyová – Bosák a kol., 1989, s. 229). V skúmanom materiáli má jeden jediný termín príznak hovorovosti (ide o termín *provizórka*).

V rekapitulácii výkladu o univerbizácii v terminológii znova zdôrazňujeme, že každý jednoslovný náprotivok viacslovného termínu nevzniká univerbizáciou, a teda nie je univerbizovanou terminologickou jednotkou. Terminologická požiadavka krátkosti termínu sa okrem univerbizácie uspokojuje substitúciou viacslovných termínov jednoslovnými termínmi (*filtrovací dýchací prístroj – respirátor*) alebo ich simplifikáciou (*cestný podvalník – podvalník*). Výsledkom univerbizácie v oficiálnych terminológiách sú spisovné neutrálne termíny. Univerbizácia sa môže uskutočniť deriváciou, pričom odvodzovacím základom môže byť atribút z ľavej strany alebo z pravej strany viacslovného termínu (*jalová hornina – jalovina, dobývanie chodbicami – chodbicovanie*), substantivizáciou (*nadsitný materiál – nadsitné*), paradigmaticky (*sypný komín – sýp*), kompozíciou (*fotogrametrický teodolit – fotodeodolit*). Slovotvorné postupy nezaraditeľné do systému spisovných slovotvorných postupov sa na tvorenie oficiálnych univerbizovaných terminologických jednotiek nepoužívajú.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

LITERATÚRA

HORECKÝ, J. – BUZÁSSYOVÁ, K. – BOSÁK, J. a kol.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava, Veda 1989. 436 s.

OROSZOVÁ, D.: Sémantický spôsob tvorenia terminologických pomenovaní v strojárskej terminológii. Kultúra slova, *20*, 1986, s. 326–330.

OROSZOVÁ, D.: Synekdocha a termín. Kultúra slova, *21*, 1987, s. 335–338.

SOCHOVÁ, Z.: K slovotvorné a stylové charakteristice mluveného jazyka (O jednom typu univerbizovaných pojmenování). Naše řeč, *49*, 1966, s. 81–87.

Ks

Poznámky k jazykovednej slavistike po roku 1945

(Prednesené na zhromaždení slovenských slavistov v Bratislave 21. marca 1990)

JÁN DORUĽA

Pod slavistikou sa u nás v jazykovede rozumelo predovšetkým štúdium (a výskum) vzťahov slovenčiny a iných slovanských jazykov, štúdium staroslovienčiny a veľkomoravského obdobia našich dejín (najmä v súvislosti s účinkovaním Konštantína a Metoda na Veľkej Morave) i cirkevnej slovančiny.

Pozornosť sa venovala slovensko-českým jazykovým vzťahom, otázkam autochtónneho a kontinuitného vývinu slovenského jazyka, slovensko-južnoslovanským, slovensko-poľským, slovensko-ukrajinským a slovensko-ruským jazykovým vzťahom. Isté stopy a reminiscencie z obdobia oficiálnej vlády čechoslovakizmu sa v ČSR prejavovali aj po roku 1945. Ide o stopy z čias, keď sa aj veda v službách politickej konštrukcie čechoslovakizmu usilovala dokázať jeho jazykovo-historické opodstatnenie a aktuálnu životnosť.

Indoeurópskej a praslovanskej problematike sa osobitná pozornosť nevenovala (v roku 1948 vyšla práca M. Kořínka *Od indoeurópskeho prajazyka k praslovančine*), iba v prácach niektorých slovenských jazykovedcov, najmä J. Stanislava a Š. Ondruša sa táto problematika spomína v rámci istých východiskových výkladov.

V povojnovom období naďalej prednáša J. Stanislav staroslovienčinu a píše dejiny slovenského jazyka z porovnávacieho hľadiska. Jeho dielo tvorí celú epochu v dejinách slovenskej jazykovednej slavistiky. Výklad z dejín slovenského jazyka opieral Stanislav o široko chápané historicko-porovnávacie hľadisko. Možno tu spomenúť jeho *Dejiny slovenského jazyka, Slovenský juh v stredoveku,* učebnicu *Staroslovienčina* a mnohé iné práce. Jeho dielo predstavuje významný ideový odkaz, a to v oblasti dejín slovenského jazyka, slovenskej historickej onomastiky, vo výskume veľkomoravského obdobia našich dejín, vo výskume staroslovienskych a cirkevnoslovanských textov.

Veľa užitočnej práce v jazykovednej slavistike vykonal v prvom povojnovom období profesor A. V. Isačenko (*Začiatky vzdelanosti vo Veľkomoravskej ríši, Jazyk a pôvod Frizinských pamiatok* i niekoľko ďalších významných štúdií). Univerzita, filozofická fakulta v Bratislave, predovšetkým zásluhou J. Stanislava a A. V. Isačenka dávala poslucháčom slovenčiny a ruštiny dobré slavistické základy. Takéto základy im v istej nadväznosti poskytovali prednášky Š. Ondruša a R. Krajčoviča. O istej inštitucionalizácii jazykovednej slavistiky možno hovoriť iba na filozofickej fakulte v Bratislave (prednášky a cvičenia z úvodu do štúdia slovanských jazykov a staroslovienčiny, poľština a južnoslovanské jazyky), hoci katedru slavistiky sa tam nepodarilo nikdy

uspokojivo obsadiť a dobudovať; na Univerzite P. J. Šafárika v Prešove nie je osobitná katedra slavistiky.

V Slovenskej akadémii vied sa slavistika nepestovala. Aj po zmene názvu (z Ústavu slovenského jazyka na Jazykovedný ústav Ľ. Štúra) zostal akademický ústav ústavom slovenského jazyka, oddelenie slovanských jazykov oddelením rusistickým, zameraným na tvorbu slovníkov.

Do slavistiky zasiahol tento ústav spoluprácou na *Slovanskom jazykovednom atlase,* novšie na *Celokarpatskom dialektologickom atlase.* Udalosťou v slovenskej slavistike je vznik časopisu *Slavica Slovaca* v roku 1966.

Ak si zhrnieme slavistickú produkciu slovenských jazykovedcov po roku 1945, uvidíme, že sa dá nazbierať pomerne solídny počet položiek s istou plejádou mien (popri menách ako J. Stanislav, Ľ. Novák, V. Uhlár, J. Štolc, Š. Ondruš, R. Krajčovič, F. Buffa, A. Habovštiak sú aj novšie mená so slavistickými položkami). Istý počet slavistických prác vznikol ako dôsledok tvorby kolektívnych diel – spomínaných atlasov i *Atlasu slovenského jazyka* a slovníkových diel vypracúvaných v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV (*Historický slovník slovenského jazyka, Slovník slovenských nárečí,* rusko-slovenské a slovensko-ruské slovníky).

O nejakom koncepčnom organizovanom jazykovednom slavistickom výskume v SAV nebola nikdy reč, ba taký výskum sa nepodporoval. Prispela k tomu aj politická línia, podľa ktorej sa mal uprednostňovať výskum súčasného dejinného obdobia (socialistické obdobie vývinu spoločnosti). Až kruto ochotne plnilo jazykovedné vedenie túto politickú líniu. Nemuselo až tak. Bolo vtedy, tak ako aj teraz, celkom evidentné, že je to línia, ktorá škodí rozvoju disciplíny i celej našej kultúry. Mala a má zhubné dôsledky. Medziiným aj preto, že sa v jej duchu, podľa „politických" kritérií, budoval jazykovedný ústav, jeho personálne obsadenie. Ešte sa, žiaľ, neskončilo.

Zdalo sa, že „hrozba" blížiaceho sa slavistického zjazdu v Bratislave preberie vedúce štruktúry z letargie. Čosi sa naozaj pohlo, vznikla skromná slavistická bunka (sľubované perspektívy jej rozvoja zakrátko veľmi pobledli), vypracoval sa *Program jazykovedného slavistického výskumu na Slovensku,* organizujú sa medziodborové výskumné tímy na plnenie častí tohto programu.

Perspektívy rozvoja jazykovedného slavistického výskumu nie sú ružové. Slavistické „hnutie", ktoré u nás vyvolal blížiaci sa zjazd, umožnilo naďalej vládnucej nomenklatúre ozdobiť sa aj slavistickými funkciami.

Navrhol by som, aby sme sa my, ktorí sa pokladáme za služobníkov vedy, spojili v našich tímoch, pripravili naše konferencie a podľa možností aj zjazd (z odbornej stránky). To je aj naša šanca. Veď budeme robiť len to, čo sme vždy chceli.

– – –

Zhromaždenie slovenských slavistov, ktoré na deň 21. marca 1990 zvolali „slovenskí členovia Československého komitétu slavistov", zvolilo 25-členný Slovenský komitét slavistov. Z predloženej kandidátky zvolilo zhromaždenie (78 prítomných, 74 platných hlasov) týchto členov SKS: *Jazykoveda:* V. Blanár, J. Bosák, J. Doruľa, E. Horák, J. Kačala, J. Sabol; *história a archeológia:* A. Avenarius, I. Ivantyšynová, M. Kučera, ~~V. Matula~~, A. Ruttkay, T. Štefanovičová; *literárna veda:* D. Ďurišin, M. Eliáš, J. Hvišč, P. Liba, I. Slimák, J. Števček, H. Urbancová; *folkloristika, etnografia, kultúra:* O. Elschek, V. Gašparíková, E. Horváthová, J. Komorovský, ~~M. Leščák~~, J. Podolák. Zhromaždenie viedol J. Bosák.

Zvolený komitét na svojej prvej schôdzke (pod vedením V. Matulu) dňa 2. apríla 1990 väčšinou hlasov zvolil za svojho predsedu historika V. Matulu.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

V. Sedlák

Z. Profantová

Predsadníctvo: J. D. (pr.)
T. Štefanovičová (taj.)
J. Kačala
J. Hvišč
V. Sedlák
J. Podolák
V. Gašparíková

Tajomníci MKS: V. Sedlák a J. Bosák
Členovia MKS: J. Kačala, J. Doruľa (vicepr. predsedu XI. Zjazdu)

Ks

ROZLIČNOSTI

Etika – morálka – mravnosť

V odborných výkladových slovníkoch i v učebniciach filozofie je vzťah medzi slovami *etika* a *morálka* jasný. *Etika* sa vymedzuje ako filozofická disciplína, náuka o morálke, kým *morálka* ako predmet etiky.

Tento základný rozdiel sa rešpektuje aj v jazykových výkladových slovníkoch, napr. v Krátkom slovníku slovenského jazyka. Pravda, tu sa už konštatuje, že isté významové prvky slov *etika* a *morálka* sú spoločné, a z toho vyplýva, že *etika* nie je len náuka o morálke, ale aj sústava mravných noriem, ba aj jedna z foriem spoločenského vedomia. Treba dodať, že niekedy sa *morálka* chápe aj ako filozofická disciplína, ako náuka o mravnosti. A *mravnosť* sa v Krátkom slovníku slovenského jazyka vysvetľuje akoby synonymnými slovami *etika* a *morálka*.

Možno konštatovať takmer rovnaký význam spojení *individuálna etika – súkromná morálka*, ako svedčí aj tento text: *Práve tu politická etika apeluje na individuálnu. Nič by odteraz nebolo nebezpečnejšie než stavať proti sebe, ako to napokon robí Hegel, morálku spoločenstva, ktorú nazýva Sittlichkeit, a súkromnú morálku, ktorú redukuje na subjektívne vedomie* (Literárny týždenník, 20. 4. 1990).

Ak sa niekedy vyskytujú slová *morálka* a *etika* popri sebe ako nesynonymné (napr. vo vete *Budoval na predstave o jestvovaní jednotlivcov, skupín, pracovných kolektívov a inštitúcií, ktoré... sledovali ciele výkonu, kvality, etiky a morálky* – Kultúrny život, 3. 5. 1990), možno to interpretovať tak, že *etika* sa tu chápe ako súhrn všeobecne platných pravidiel ľudského správania, kým *morálka* sa týka skôr vnútorných vlastností jednotlivca, individuálneho vedomia.

Výraznejší významový rozdiel, resp. aspoň výraznejšie tendencie k významovému rozlíšeniu sa prejavujú v prídavných menách *etický* a *morálny*, resp. *mravný*.

Prídavné meno *etický* sa používa skôr v takých súvislostiach, kde ide o širší, teoretický pohľad: *Politika je predĺžením smerovania etiky tým, že mu dáva vlastnú sféru výkonu, a to účasťou na verejnej moci. Politické je spojené so životom inštitúcií druhou zložkou etickej intencie. Tretej zložke etického zámeru dáva politické najpresnejší obsah* (Literárny týždenník, 20. 4. 1990).

Prídavné mená *morálny* a *mravný* sa týkajú skôr individuálnej mravnosti, napr.: *Morálne vedomie jednotlivca je tak tým,... čo naznačuje renesancia verejnej morálky* (Literárny týždenník, 27. 4. 1990). *Kultúra nepredpokladá ako nevyhnutnú podmienku vlastnej existencie mravnú pevnosť* (Literárny

týždenník, 27. 4. 1990). *V týchto dielach sú zosúladené mravné hodnoty s estetickými kritériami* (Literárny týždenník, 20. 4. 1990).

Prídavné meno *morálny* (ale nie *mravný*) je bežné napr. v spojení *vykonávať na niekoho morálny nátlak,* kde ide vlastne o protiklad k prídavnému menu *fyzický:* morálny nátlak sa kladie proti fyzickému nátlaku. V tejto súvislosti treba spomenúť aj spojenie *fyzické* a *morálne* (zase nie *mravné*) *opotrebenie strojov.* Ako *fyzické opotrebenie* sa označuje zníženie materiálnych vlastností v dôsledku dlhého používania, ako *morálne opotrebenie* sa označuje zníženie kvality v dôsledku zastaraného riešenia a nevyužitia modernej technológie.

Ako vidieť z uvedených citátov, podstatné mená *etika, morálka* a *mravnosť* majú niektoré spoločné, ale aj rozdielne črty. Preto sa niekedy chápu ako rovnoznačné, inokedy ako významovo rozlíšené. Prídavné mená *etický, morálny* a *mravný* však vykazujú väčšiu významovú diferenciáciu, a preto aj možnosti využitia v značne rozdielnych súvislostiach.

Ján Horecký

Múr – genitív singuláru iba múru?

Tvar genitívu singuláru mužského neživotného podstatného mena *múr* je v súčasných príručkách spisovnej slovenčiny kodifikovaný jednotne v podobe s príponou *-u: múru.* Tak je to v *Pravidlách slovenského pravopisu* z r. 1953, resp. v ich ďalších desiatich vydaniach, tak je to v 2. zväzku *Slovníka slovenského jazyka* z r. 1960, ako aj v *Krátkom slovníku slovenského jazyka* z r. 1987. Genitívny tvar *múru* kodifikuje (v nadväznosti na Pravidlá slovenského pravopisu) aj *Príručka slovenského pravopisu pre školy* (1. vyd. z r. 1973) od autorov J. Oravec – V. Laca a *Praktická príručka slovenského pravopisu* (4. vyd. z r. 1973) od A. Zaunera. Zo starších kodifikačných príručiek majú genitívny tvar *múru* aj prvé *Pravidlá slovenského pravopisu* z r. 1931. V Czambelovej *Rukoväti spisovnej reči slovenskej* (2. vyd. z r. 1915) ani v Kálalovom *Slovenskom slovníku z literatúry aj nárečí* z r. 1924 sa genitívny tvar slova *múr* neuvádza, resp. neuvádza sa slovo *múr* ako heslo.

Je pozoruhodné, že v protiklade s touto kodifikačnou jednotou stojí iba starší *Slovenský frazeologický slovník* od P. Tvrdého z r. 1931, ktorý jediný uvádza genitív singuláru podstatného mena *múr* v podobe s príponou *-a,* t. j. *múra.* Celkom prirodzene sa natíska otázka: nejde tu pri genitívnom tvare *múra* o chybu? Takúto domnienku by mohlo podporiť aj to, že Tvrdého slovník vyšiel približne pred 60 rokmi. Jednako však na základe pozorovania živej vyjadrovacej praxe, ako aj na základe vlastného jazykového povedomia a napokon aj na základe sémantiky slova *múr* sa odvažujeme povedať, že

pri genitívnom tvare *múra* nemáme do činenia s chybou. Rozoberieme si postupne tieto činitele.

Naše pozorovanie súčasného živého jazykového úzu ukazuje, že genitívny tvar *múra* je jeho bežnou súčasťou. Uvedieme dva príklady zo slovenskej tlače zo začiatku r. 1990: *Časť oporného m ú r a po garáže, ktorá chráni komunikáciu, možno považovať za súčasť komunikácie. Časť m ú r a nad garážou a čelná konštrukcia garáží nie je súčasťou komunikácie.* Tieto doklady môžu slúžiť ako dôkaz, že genitívny tvar *múra* žije aj v súčasnom spisovnom úze.

Vlastné jazykové povedomie, opreté o prechodné stredoslovensko-východoslovenské nárečie východného Gemera, svedčí takisto o živosti genitívneho tvaru *múra*. Toto svedectvo možno z hľadiska súčasnej platnej morfologickej kodifikácie spisovnej slovenčiny pokladať aj za dôkaz o tom, že genitívny tvar *múra* je súčasťou jestvujúcej normy niektorých slovenských nárečí. Ako taký je tento tvar zároveň súčasťou prostriedkov slovenského národného jazyka.

Sémantická náplň slova *múr* (v Krátkom slovníku slovenského jazyka sa na s. 208 uvádzajú dva významy tohto slova: *1.* zvislá (plošná) časť stavby, napr. *vysoký múr, nosné, oporné múry* a *2.* murovaná ohrada, hradba, napr. *kaštieľ obohnaný múrom*) nám dovoľuje vysloviť mienku, že tu ide o konkrétny, jednotlivostný význam vlastný slovám mužského neživotného rodu, pre ktoré je v genitíve singuláru charakteristická prípona *-a*, napr. *most – mosta, klát – kláta, balkón – balkóna, stĺp – stĺpa, klobúk – klobúka* (na rozdiel od mužských neživotných podstatných mien s neurčitým, neživotným, kolektívnym alebo látkovým významom, pre ktoré je v genitíve singuláru charakteristická prípona *-u*, napr. *prípad – prípadu, hrom – hromu, vzduch – vzduchu, záber – záberu, hlad – hladu, ľud – ľudu, cukor – cukru*). Ako je známe, rozpracovaním tohto tzv. významového kritéria pri tvorbe genitívu singuláru pri podstatných menách mužského neživotného vzoru sa venoval predovšetkým E. Pauliny v článku uverejnenom v časopise *Slovo a tvar,* roč. 1949 a po ňom aj ďalší slovenskí jazykovedci, konkrétne J. Oravec a J. Štolc o dvadsaťročie neskoršie. Pravdaže, žiada sa dodať, že toto významové kritérium neplatí absolútne a nie je ani jediné.

Z nášho krátkeho rozboru vychodí záver, že terajšia kodifikácia genitívneho tvaru pri slove *múr* v spisovnej slovenčine napriek svojej jednotnosti neodráža živý spisovný úzus. V ňom totiž funguje popri genitíve *múru* s príponou *-u* aj genitív *múra* s príponou *-a*. Keďže genitívny tvar *múra* je živý a neodporuje zásadám, podľa ktorých sa tvorí tvar genitívu singuláru pri neživotných podstatných menách vzoru *dub* v súčasnej spisovnej slovenčine, nazdávame sa, že by ho mala pripustiť aj kodifikácia v gramatických a slovníkových príručkách. Pravdaže, nie ako výlučný tvar, lež ako variantný popri základnom tvare s príponou *-u*. Pri slove *múr* odporúčame teda genitívny tvar kodifi-

kovať ako dvojtvar *múru/múra*. Tým sa nielen presnejšie vystihne jestvujúci stav spisovného úzu, lež sa aj podporí uplatnenie progresívneho významového kritéria pri tvorení genitívu singuláru pri substantívach vzoru *dub* a progresívnej genitívnej prípony *-a* pri neživotných mužských podstatných menách.

Ján Kačala

Aj v dennej tlači je interpunkcia dôležitá

O význame správneho písania čiarky iste nikto u nás nemá právo pochybovať. Hoci nie v každom prípade je čiarka taká dôležitá ako v známej vete: *Omilostiť, nemožno vykonať rozsudok! – Omilostiť nemožno, vykonať rozsudok!*, predsa len absencia a z druhej strany zasa inflácia čiarok je v niektorých prípadoch priam do očí bijúca.

Veľmi často sa s uvedenými nedostatkami stretávame najmä v dennej tlači. I keď isté percento chýb v dôsledku každodenného zhonu pri výrobe denníkov možno ospravedlniť, predsa len sú prípady, kde nesprávna interpunkcia je nielen chybou krásy, ale aj prejavom neúcty k materinskému jazyku. Na ilustráciu uvedieme aspoň niekoľko príkladov z denníka Ľud zo 14. 2. 1990 a Pravda z 15. 2. 1990:

Zbytočná čiarka – Ľ u d : *Naproti tomu denník Demokratickej strany Ľud, vychádza v trápnom náklade... V prípade týždenníka Strany slobody Sloboda, zašli súdruhovia ešte ďalej... Vzhľadom k neúčasti (!) zástupcu tlačového kombinátu Pravda, sa nerokovalo...* P r a v d a : *V predvečer vystúpenia Jamesa Bakera na Karlovej univerzite, nová československá veľvyslankyňa... komentovala... V protiklade k výroku pani veľvyslankyne Klímovej, minister... J. Baker informoval... Vyšli sme na perón, kúpiť si malinovku.*

Chýbajúca čiarka – Ľ u d : *Vymenili sme tých, ktorí nám vládli (,) za tých, ktorých sme... Čakáme už vyše dve desaťročia (,) aby odišli tam (,) kde sú doma... To, že sme nechceli, aby nám tí predošlí vládli (,) a to, že sme ich vymenili... Pri dokazovaní, že Československom navrhované lehoty sú veľmi krátke (,) zdôraznili...* P r a v d a : *Na uliciach, ústiacich na pláže (,) vládne kostolný pokoj. Starosti, ktoré má teraz poverený predseda mestskej rady (,) sú však nezávideniahodné. Nemôže týmto ľuďom prikázať, aby to nerobili (,) a nemôže proti nim ani vyvodiť náležité dôsledky. „Nebudeme sa správať ako oni," cituje denník prezidenta Havla a usudzuje, že to boli buď plané sľuby (,) alebo prezidenta "podriadení" neposlúchajú.* (Chýbajúcu čiarku sme uviedli v zátvorke.)

Celkove možno uvedené chyby charakterizovať asi takto: Zbytočné čiarky sa dávajú v prípade veľmi rozvitých vetných členov (najčastejšie príslovkových určení). V prvom prípade oddelil autor (a chybu prehliadol korektor) podmet od prísudku, čo je pomerne veľká chyba, lebo podmet + prísudok tvoria vetný sklad a vetný sklad je spojenie slov, ktoré nemožno oddeľovať. V ďalších prípadoch ide vlastne o zbytočné oddeľovanie príslovkových určení v rámci rozvitých vetných konštrukcií od nadradených slovies. Všimnime si, či môže obstáť čiarka v týchto zjednodušených konštrukciách: *Ľud vychádza. V tomto prípade zašli ďalej. Vzhľadom na ich neúčasť sa nerokovalo. V protiklade s týmto minister informoval... Vyšli sme si kúpiť malinovku.*

V prípadoch chýbajúcej čiarky ide väčšinou o neoddelenie vedľajšej vety, a to nielen na konci, čo sa dá ľahšie prehliadnuť, ale aj na začiatku (pred *aby, kde*), čo je priam školácka chyba. *(Čakáme..., aby odišli tam, kde sú doma).* Koniec vedľajšej vety nie je oddelený v týchto prípadoch: *...tých, ktorí nám vládli, za tých, ktorých... Pri dokazovaní, že... lehoty sú krátke, zdôraznili... Starosti, ktoré má... predseda mestskej rady, sú však nezávideniahodné.*

Osobitnú pozornosť si zaslúži písanie čiarky pred spojkou *a*. Menej skúsení pisatelia čiarku pred spojkou *a* akosi automaticky nedávajú, hoci čiarka pred *a* sa dáva vo viacerých prípadoch (popri iných napr. pri inom ako zlučovacom význame, po oslovení, po prístavku, ak za vedľajšou vetou nasleduje hlavná veta). Krikľavo pôsobí písanie či nepísanie čiarky aj vo vete: *Na uliciach, ústiacich na pláže vládne kostolný pokoj.* Tu v súlade s ponímaním autora musia byť alebo dve čiarky, alebo ani jedna. Skôr by sme sa v tomto prípade prihovárali za druhý variant. Ide o tzv. tesný prívlastok. Vo vete s konštrukciou *buď – alebo* (vhodnejšia je konštrukcia *alebo – alebo*) sa pred druhú spojku čiarka dáva. (Porov. Pravidlá slovenského pravopisu: *Alebo ma poslúchneš, alebo sa rozídeme*).

Celkove možno povedať toto: Nejakú ojedinelú čiarku možno azda prehliadnuť, ale ak sa na pomerne malom priestore nahromadí veľa chýb, tam by sa už autor aj korektor mali nad nimi zamyslieť.

Rudolf Šiška

Ks

SPRÁVY A POSUDKY

Zborník o dynamických tendenciách v jazykovej komunikácii

(Dynamické tendencie v jazykovej komunikácii. Materiály z vedeckej konferencie konanej v Smoleniciach 23.–25. 5. 1988. Zostavil PhDr. Ján Bosák, CSc. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1990. 192 s.)

Prvý z troch tematických okruhov zborníka nesie názov *Opis dynamiky slovnej zásoby súčasnej slovenčiny a jeho podnety pre výskum jazykovej komunikácie.* Je to zároveň názov úvodného referátu K. Buzássyovej, v ktorom autorka predstavuje cieľ výskumnej úlohy *Slovenčina v súčasnej komunikácii* a zhodnocuje výsledky predchádzajúceho výskumu v kolektívnej monografii *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny.* Znova nadhadzuje problém jedného z centrálnych sociolingvistických pojmov *jazyková norma* (príp. *komunikačné normy*), ku ktorému sa vracajú aj iní autori. Autorka sa polemicky stavia k tomu, že v oblasti jazykovej kultúry sa niekedy postupuje z pozície uzavretosti jazykového systému; to predpokladá tézu, že jazyková norma je nielen súbor zákonitostí, ale aj súbor prostriedkov. Sama vidí problém otvorenosti a uzavretosti jazykového systému dialekticky, ale to ešte nedáva odpoveď na to, ako postupovať v konkrétnej kodifikačnej či jazykovokultúrnej činnosti viazanej na súbor jazykových prostriedkov. V diele *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* sa tento problém obišiel, keďže daný opis „si zámerne nekládol kodifikačné ciele". Autorka sa ďalej venuje pojmom *komunikačná norma* a *komunikačná kompetencia,* s ktorými sa pracuje už aj v spomínanej monografii prinášajúcej obraz o prostriedkoch a slovotvorných postupoch fungujúcich v rozmanitých komunikačných sférach.

E. S. Kubriakovová v referáte o dynamických tendenciách v jazykovej komunikácii vychádza z pohľadu na dynamické tendencie všeobecne a osobitne na tendencie, ktoré sa premietajú v nominačnej (pomenúvacej) činnosti hovoriacich. Osvetľuje, aké procesy charakterizujú súčasnú jazykovú komunikáciu, ktoré z nich sú zviazané s lexikou, ktoré so slovotvorbou. Zároveň hľadá hlavné faktory, ktoré podmieňujú jazykové zmeny. V každom živom jazyku bojujú proti sebe dynamické tendencie v zmysle „zakázané" – „dovolené", a tak vývin má charakter boja protikladov. – V. N. Telijová si všíma dynamický potenciál expresívnych pomenovaní a ich textotvornú funkciu. – J. Findra uvažuje o dynamike štylistiky lexém. Konštatuje, že v dynamike štylistických prvkov lexikálneho systému sa odráža napätie medzi tendenciou k synchrónnej stabilite lexikálnych štylém a tendenciou k syntagmatickému narušeniu ich štylistiky. Autor tu potvrdzuje boj protikla-

dov, o ktorom hovorí E. S. Kubriakovová v oblasti lexiky a slovotvorby. Stimuly k zmenám sú v napätí medzi normou a úzom a medzi paradigmatickou osou. – O. M a r t i n c o v á sa venuje typológii neologických procesov v slovnej zásobe súčasnej češtiny, ako aj súvislosti týchto procesov s problematikou jazykovej normy. Inovačné procesy si všíma najmä z hľadiska spoločenských komunikačných faktorov, z hľadiska fungovania neologizmov a tvorenia nových pomenovaní. Pri typológii zavážia ešte aj ďalšie hľadiská, ako je spontánnosť, živelnosť, zrozumiteľnosť. Podľa autorky je pri vzniku nových slov závažný aj vzťah medzi pravidelnosťou, zvyčajnosťou tvorenia z hľadiska pomenovacej a slovotvornej roviny a medzi zvyčajnosťou tvorenia z hľadiska komunikačných typov. – M. N á b ě l k o v á referuje o niektorých aspektoch priebojnosti vzťahových adjektív v súčasnej slovenčine. Priebojnosť podmieňujú jednak nové vyjadrovacie potreby, jednak vytláčanie vžitých prostriedkov, najmä nahrádzanie prívlastkov podstatnými menami *(úspech u divákov – divácky úspech)* a jednak úsilie po jazykovej ekonomizácii. Autorka sa vo svojom príspevku venuje najmä dôsledkom rastu funkčného zaťaženia vzťahových adjektív.

Druhý okruh tém v zborníku spája sociolingvistické hľadisko. Problematiku otvára J. B o s á k referátom *Skúmanie jazyka ako sociálno-komunikačného systému.* Podčiarkuje v ňom, že pri vedeckom opise jazyka sa popri systémovom prístupe musí brať do úvahy aj sociálny kontext rečovej komunikácie. Autor konštatuje, že v slovenčine sa doteraz nesformoval samostatný útvar s celospoločenskou nadteritoriálnou a nadskupinovou platnosťou ako konkurent spisovného jazyka, hoci najmä v lexikálnej rovine pozorovať vznik variantných prvkov špecifických pre isté komunikačné sféry. Pri opise jazykovej situácie vidí autor kľúčový význam práve vo vyčlenení komunikačných sfér a v skúmaní ich vzťahu k jazykovým štýlom. V slovenčine vyčleňuje dve komunikačné sféry: *1.* celospoločenský styk (ako verejná a oficiálna komunikačná sféra) a *2.* bežný dorozumievací styk (ako verejná alebo neverejná neoficiálna komunikačná sféra). Škoda, že autor pri skúmaní jazyka ako sociálneho javu nevenoval pozornosť jazyku ako atribútu národa a vzťahu nositeľov jazyka k reči, ako aj dôsledkom tohto vzťahu. V slovenčine sú tieto aspekty relevantné a odrážajú sa aj v pomere k jazykovej norme.

Sociolingvisticky sú orientované referáty J. S k á c e l a o problémoch výskumu uplatnenia jazyka v riadení pracovných kolektívov (poznamenávame, že viaceré závery sú poplatné vtedajšej sústave podnikových organizačných a riadiacich štruktúr), M. K r č m o v e j o sociolingvistickej interpretácii spontánneho prejavu, R. B r a b c o v e j o vytváraní komunikačnej normy v bežne hovorenom jazyku, ako aj príspevok J. H u b á č k a o funkciách slangu v komunikácii. – Na nesúlad kodifikovaných noriem a jazykových prostriedkov so živými jazykovými normami a v praxi používanými jazykovými prostriedkami upozorňuje J. Š i k r a v príspevku nazvanom *Jazykové*

normy a ich odraz vo vedomí nositeľov jazyka. Uzatvára, že spomínaný nesúlad je často signálom zmien v jazykovom vedomí používateľov jazyka.

Na príkladoch (napospol slov prenikajúcich z češtiny) demonštruje tézu o tom, že cudzie lexikálne prvky sa začleňujú do spisovnej slovenčiny na základe významovej diferenciácie oproti domácim lexémam. To je však (podľa nás) iba vnútrojazykový argument. Sociologický pohľad ukazuje, že ani tento fakt, ani štatistický argument vysokej frekvencie istého prvku ešte nestačia na zmenu kodifikácie normy, pretože vedomie značnej časti používateľov sa z iných ako jazykových príčin bráni začleniť isté cudzie prvky do lexikálnej normy. Sociologický výskum by mal odkryť práve tieto príčiny a mal by tak pomôcť zobjektívniť kodifikačné akty. – Úlohou slovenských nárečí v súčasnej jazykovej situácii sa zaoberal I. R i p k a. Podčiarkol, že dialektologický výskum je stále nezastupiteľný a metodicky korešponduje s moderným, sociologickým prístupom pri štúdiu jazyka. Miesto dialektov v slovenskom národnom jazyku vidí autor ako súčasť piatich jazykových útvarov *(spisovný jazyk, hovorový spisovný jazyk, bežne hovorený jazyk, interdialekty, teritoriálne dialekty).* Podľa autora je komunikačné uplatnenie teritoriálnych nárečí stále pomerne veľké, takže nemožno hovoriť o ich zániku. – Tematicky blízky a sociolingvisticky orientovaný je aj príspevok J. M u r á n s k e h o *Hodnota výsledkov výskumu hovorenej podoby spisovnej slovenčiny,* ktorý vychádza z výskumu jazykovej oblasti východného Slovenska.

Posledný tematický okruh v zborníku zhŕňa názov *Základné pojmy jazykovej komunikácie.* Úvodný referát k nemu pod rovnakým názvom predniesol J. H o r e c k ý. Rozviedol dva základné pojmy: *komunikačná kompetencia a jazykové vedomie,* pričom poukázal na ich rozdielne (širšie či užšie) chápanie u rozličných autorov. Komunikačná kompetencia každého hovoriaceho sa opiera o znalosti jazykového systému, kým jazykové vedomie možno charakterizovať ako systém verbálneho správania uložený vo vedomí človeka. – Jazykovú komunikáciu z hľadiska jej úspešnosti analyzuje J. D o l n í k . Pozornosť venuje trom vlastnostiam jazykovej komunikácie – adekvátnosti, úspešnosti a efektívnosti. Autor sústreďuje pozornosť najmä na efektívnosť, ktorá sa týka toho, ako sa v cieli (komunikácie) odrážajú potreby a záujmy recipienta; efektívnosť je teda určená súladom potrieb a záujmov komunikantov (produktora a recipienta).

Zborník tematicky obohacujú príspevky z oblasti komplexného skúmania rečovej komunikácie. Uvádzajú ich K o ř e n s k é h o poznámky k otázke skúmania rečovej činnosti, v ktorých autor zdôrazňuje, že novo orientovaný výskum vychádza z komunikačného priestoru príslušného jazykového kolektívu, teda z komunikačných sfér; komunikačné sféry sa však vymedzujú bez závislosti od tradičných foriem či útvarov národného jazyka a od tradičných funkčných štýlov. Nový opis má ambície nahradiť doterajšie predstavy o jazykovom systéme a jeho modelovaní. – Teoretickými a metodologickými problémami

komplexného výskumu rečovej komunikácie, ako aj doterajšími výsledkami v tejto oblasti sa zaoberajú J. Hoffmanová a O. Müllerová. Ústredným pojmom tohto výskumu je komunikačná udalosť ako výsek reálnej sociálnej skutočnosti, v ktorom prichádza ku komunikácii. Výskum sa sústreďuje na systematickú analýzu súčasnej hovorenej komunikácie.

Skúmaním prejavov niektorých zložiek jazykového vedomia ohraničenej vzorky používateľov slovenčiny sa zaoberá D. Slančová v príspevku *K niektorým výsledkom prieskumu postojov obyvateľstva Prešova k jazyku.* Autorkina sociologická sonda ukazuje, že jazyk, a najmä spisovný jazyk zaujíma v hodnotovej orientácii respondentov pomerne vysoké postavenie. – Z výskumu komunikácie v pedagogickom procese prináša niektoré závery P. Gavora. – Tematiku zborníka dopĺňajú aj viaceré diskusné príspevky týkajúce sa prednesených príspevkov, ale aj ďalších poznatkov.

V skratke predstavený obsah zborníka *Dynamické tendencie v jazykovej komunikácii* čitateľom Kultúry slova naznačuje, akým smerom sa uberá súčasná jazykoveda a ako sa v nej pozerá na stále aktuálne problémy, ako je ustavičný pohyb v jazyku, jazyková norma, jazyková situácia, jazyková komunikácia, komunikačné sféry atď.

Mária Pisárčiková

SPYTOVALI STE SA

Bankomat. – Náš čitateľ Ing. M. R. sa pýta, či je správne slovo *bankomat* a čo vlastne znamená.

Slovo *bankomat* sme zaznamenali v dennej tlači v súvislosti so zavádzaním špeciálnych prístrojov na automatické vydávanie peňazí z vlastného účtu v peňažnom ústave. Teda asi také niečo, ako sú automaty na cestovné lístky v mestskej hromadnej doprave. Úradne sa tento prístroj označuje ako *peňažný automat* a je namontovaný tak, aby bol majiteľom peňažnej karty prístupný aj mimo priestorov banky, a to aj mimo úradných hodín (teda napr. aj v noci).

Názov *bankomat* má výrazný charakter hovorovosti. Vznikol tak, že sa pred časť *-mat,* ktorú poznáme napr. v slove *automat,* predsunula zložka *banko-*. Uplatňuje sa tu teda predstava, že zložka *-mat* má význam „automatické zariadenie, automaticky fungujúci prístroj". Táto predstava sa uplatňuje napr. aj vo firemnej značke *Tatramat* pre automatické pračky.

Podobný vývin, osamostatňovanie istej zložky slova, prebieha aj v názve *minitel,* ktorým sa označuje malý prístroj na vyhľadávanie telefónnych čísel, majúci podobu malej televíznej obrazovky. Druhá zložka *-tel* poukazuje na dialkové dorozumievacie prostriedky, ako je telefón, telegraf a napokon aj televízia (porov. o tom aj poznámku v Kultúre slova, *24,* 1990, s. 58–59).

Ján Horecký

O slove kvórum. – V súvise s prijatím nového zákona o voľbách a predvolebnými diskusiami u nás dostávame otázky týkajúce sa vo verejnosti málo známych právnických termínov. Odpovedáme pisateľke D. Ch. z Michaloviec, ktorá nás požiadala o objasnenie výrazu *kvórum,* v kontexte *splniť kvórum päť percent.*

Hranica či klauzula piatich percent, ako býva skrátene nazývaná podmienka na vstup do volieb, bola vari najviac prediskutúvaným problémom pri výmene názorov na navrhovaný zákon o voľbách. Odmietali ju – celkom logicky – predovšetkým predstavitelia malých alebo novovznikajúcich strán. Napriek všetkým diskusiám v novom volebnom zákone, ktorý je v platnosti, je zahrnutá podmienka, že do prvého kola volieb môže postúpiť len tá strana, ktorá získala 5 percent z celkového počtu platných hlasov. V právnickej oblasti sa tento predpísaný počet odovzdaných hlasov označuje latinským výrazom *kvórum.* Slovo *kvórum* má teda v kontexte, ktorý zaujíma našu pisateľku, význam „vyžadovaný počet hlasov". Týmto vysvetlením sa však význam slova *kvórum* nevyčerpáva. O kvóre sa hovorí aj v súvislosti s predpísaným počtom prítomných členov v rozličných spolkoch alebo komisiách, aby sa mohli títo členovia právoplatne uznášať. Ako kvórum sa pomenúva napr. požiadavka nadpolovičnej alebo dvojtretinovej väčšiny prítomných členov spolku alebo orgánu. Pod slovom *kvórum* sa v tomto prípade rozumie „vyžadovaný počet členov". Dospeli sme teda k dvom významom slova *kvórum,* pričom význam „vyžadovaný počet členov" je prvotný. Od neho je odvodený význam „vyžadovaný počet hlasov", lebo to vlastne znamená počet členov, stúpencov, prívržencov.

Slovo *kvórum* má pôvod v latinčine a doslova preložené do slovenčiny znamená „z ktorých". Latinské *quorum* je tvar 2. pádu množného čísla zámena *qui* – ktorý. Výraz *kvórum* sa vo význame, o ktorom hovoríme, používa aj v iných jazykoch, napr. v angličtine, francúzštine, pravda, s tým rozdielom, že v slovenčine píšeme zdomácnené slovo *kvórum* v zhode s jeho výslovnostnou podobou, teda so spoluhláskami *kv* a s dlhým *ó.* Genitív singuláru podstatného mena *kvórum* má tvar *kvóra,* lokál sg. – *o kvóre.* Pri skloňovaní stráca teda slovo *kvórum* koncovku *-um* podobne ako iné slová latinského pôvodu, napr. *fórum, ultimátum.*

Ingrid Hrubaničová

NAPÍSALI STE NÁM

O výrazoch zimbabwiansky a ostatný

Uverejňujeme list študenta Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave Ivana Rumáneka z novembra 1989, v ktorom sa dotýka príd. mien *zimbabwiansky* a *ostatný* a ktorý istým spôsobom reprezentuje postoje časti verejnosti k slovenčine.

Vážení páni,

povedzte mi, ako sa môže dostať „do vzduchu" taký hrozný tvar, ako je slovo *„zimbabwiansky"?!* Od ktorej krajiny sa tvorí prídavné meno príponou *-iansky??* Vari máme *egyptiansky, maročiansky, angoliansky* (keď sa pozrieme len na štáty Afriky)? Veď touto príponou sa predsa tvoria príd. mená len od našich miest (aj to zďaleka nie všetkých) a od istých geografických pojmov, tak prečo je *„zimbabwiansky"?* Ak príčinou vzniku tohto monštra (mimochodom, prečo musí takýchto monštier byť v slovenčine toľko!?) bola výslovnosť, ktorú sťažuje skupina *„-bw-"*, tak sa mi zdá, že správne a pravidelné *„zimbabwský"* nie je o nič ťažšie vysloviteľné než uvádzaný príklad.

Nemôžete s tým niečo robiť?

Veď keď toto čudo budú počuť a čítať ľudia, zo začiatku sa síce možno začudujú, ale povedia si „Je to z telky, asi to tak musí byť" postupne sa to vžije, lebo kto si dnes môže dovoliť v otázke správnosti/nesprávnosti spoliehať sa na vlastný úsudok, „vlastný zobák"? Bežní jazykovo nevzdelaní ľudia sa toľkokrát už stretli s tým, že sa im silou-mocou napráva ich reč, že sa tým ešte zhoršuje naša národná črta bojazlivosti hovoriť na verejnosti – každý sa bojí, aby nepovedal niečo, čo nie je spisovné. Ale nielen u bežných ľudí je táto črta - keď si pomyslím, ako sa medzi novinármi rozmohlo to hrozné *„ostatný"* vo význame „posledný": viem si živo predstaviť, ako to začalo: zrejme niektorý novinár (alebo už kto) niečo zacítil, že *„ostatný"* je nejakým jazykovedcom uznávané na úkor *„posledný"*, a už sa toho chytil. A potom to išlo ako štafeta: *„ostatný"* - *„v ostatnom čase"*, to znie trošku zvláštne, trošku neprirodzene, trošku umelo (ako mnohé „násilné spisovné" javy) – tak to bude asi spisovné = treba to používať = *„posledný"* odhodíme na smetisko. Obávam sa, že takýmto istým spôsobom sa rozšíri (ak už aj nie je rozšírený) tvar *„zimbabwiansky"* a pripojí sa tak k rôznym takým „monštrám", ktoré z rôznych príčin a rôznymi (pardón rozličnými) cestami vznikajú a vyskytujú sa v súčasnej slovenčine, a preto sa obraciam na Vás, ktorí ste tu, aby ste práve takéto monštrá odstraňovali. Ďakujem.

S pozdravom

študent FiFUKo Bratislava
Ivan Rumánek

K listu pripájame odpoveď PhDr. Františka Kočiša, CSc., pracovníka Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV.

Chválime Vašu odvahu v tom dobrom zmysle, že ste sa so svojimi názormi rozdelili s nami, a nielen s názormi, ale aj s postojmi, keď ste niektoré slová či tvary označili v slovenčine za monštrá.

Máte pravdu, že príponou *-iansky/-anský* sa prídavné mená netvoria od všetkých zemepisných názvov (domácich i cudzích), len od istých slovotvorných základov. V zozname názvov štátov je názov *Zimbabwe* naozaj ojedinelý (máme ešte *Mordviansku* a *Tuviansku ASSR* v ZSSR). Prečo by sme teda tvorili adjektívum *egyptiansky*, keď je *egyptský?*

Mýlite sa, keď sa nazdávate, že v slovenčine existujú osobitné derivačné prípony pre domáce názvy a osobitné pre cudzie názvy. Poznáme aj taký názor, že vraj prípona *-iansky* patrí len pod Poľanu *(detviansky, podpoliansky)*, teda na stredné Slovensko, inde nie, a tak nemáme hovoriť *nitriansky*, ale *niterský?* Súhlasíte aj s takým názorom? Tu si musíte osvojiť overenú teóriu, že domáce i cudzie názvy sú z derivačného hľadiska tej istej hodnoty, čiže tvary a deriváty tvoríme k nim rovnakým spôsobom *(Topľa - topliansky, Rudno - rudniansky, Biafra - biafranský)*. Tu nejde iba o výslovnosť, ale o derivačný typ.

Žiaľ, niektorí Slováci sa v používaní spisovnej slovenčiny ešte stále držia „vlastného úsudku". Nie je to však vlastný úsudok, ale skoro vždy treba za tým vidieť živé kontakty s češtinou *(nič moc, trhni si nohou, kapesník, dík, ovšem, razítko* atď.), nárečie, slang, len, božechráň, nie spisovnú slovenčinu. Potom sa nemožno čudovať, že keď treba hovoriť spisovne, poniektorí sa boja otvoriť ústa! To je výsledok ich „vlastného úsudku". Všetko sa musíme naučiť, teda aj spisovnú reč, ktorá má svoju normu, svoju kodifikáciu. Nijaký „vlastný úsudok" tu nepomôže, ako nám nepomohol a nepomáha ani v iných oblastiach, keď nám chýbajú aj základné objektívne vedomosti o jazyku. To je celá pravda aj vo vzťahu napr. k Vášmu ďalšiemu „monštru" – k výrazu *ostatný*. Nijaký jazykovedec ho nevymyslel, to slovo žije v reči ľudu, teda v nárečiach už od vekov. Na časti stredného Slovenska a na východnom Slovensku nepoznajú príd. meno *posledný*, a tak tých ľudí máme úplne odpísať? Preto žijú v slovenčine popri sebe obidva výrazy ako rovnocenné spisovné synonymá (pravda, výraz *ostatný* má aj svoj osobitný význam). Prečo tu zrazu máme hovoriť o monštrách? Monštruózny na tom je práve ten „vlastný úsudok", tie hlúpe fámy a reči, ktoré šíria aj niektorí herci. Vaše vysvetlenie o tom, ako sa „chytilo" slovo *ostatný* v spisovnej slovenčine, je tiež ukážkou, až kam môže dôjsť ten „vlastný úsudok". Prepáčte, ale nepokladajte nás v Jazykovednom ústave za hlupákov! Niečo o spisovnom jazyku vieme aj my, a tak nám nepripisujte názory, ktoré sa zrodili v naivných hlavách nežičlivcov jazykovej kultúry podľa ich „vlastných úsudkov". Čo za reč by ste chceli utvoriť a dať nášmu národu, keď všetko spisovné pokladáte za násilné? Spisovný jazyk má normu, ale nie preto, že ju chcú jazykovedci, ale preto, že je to hodnota – osobná, národná i ľudská a má aj vysoký a nenahraditeľný mravný aspekt.

František Kočiš

Ks

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Ročník *24*, 1990, č. 8. VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Hlavný redaktor PhDr. Ján Kačala, DrSc., člen korešpondent SAV a ČSAV. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Jarmila Macherová. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30 —, jednotlivé čísla Kčs 3 —. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS — ÚED Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, nám. Slobody 6, 817 59 Bratislava. Vytlačili TSNP Martin, závod Ružomberok v auguste 1990. Rukopis odovzdaný do tlače 21. 5. 1990. Registr. zn. F-7050.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., nám. Slobody 6, 817 64 Bratislava, Czechoslovakia. For all other countries distribution rights are held by KUBON and SAGNER, Inhaber Otto Sagner, Postfach 34 01 08, D-8000 München 34, West Germany.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1990

Cena Kčs 3,—

KUL TÚRA SLOVA